

УДК 352.07:336.14

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.198.82-91>

Онищук І.І.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Onyshchuk Ihor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

<https://orcid.org/0009-0001-9762-9774>

ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті запропоновано підхід до вдосконалення фінансового забезпечення просторового розвитку територіальних громад через впровадження адаптивних механізмів, які враховують сучасні виклики соціально-економічної нестабільності та зовнішніх загроз. Ефективне фінансове забезпечення визначено як ключовий фактор, що впливає на спроможність органів місцевого самоврядування (ОМС) реалізовувати довгострокові проекти розвитку, спрямовані на створення інфраструктури, покращення екологічної ситуації та підвищення якості життя населення.

У статті акцентовано увагу на ключових фінансових інструментах, зокрема державно-приватному партнерстві, грантовому фінансуванні та місцевих запозиченнях, які сприяють підвищенню стійкості фінансової системи місцевого самоврядування. Разом з тим, визначено основні проблеми, що стримують просторовий розвиток громад, зокрема обмеженість власних доходів, висока залежність від державних трансфертів та недостатня фіскальна автономія. Ці фактори ускладнюють планування та реалізацію стратегічно важливих проектів.

Дослідження спрямоване на розробку теоретичних та практичних рекомендацій щодо впровадження ефективних фінансових механізмів, які забезпечать збалансований розвиток громад навіть в умовах обмежених фінансових ресурсів. Для досягнення цієї мети застосовано методи аналізу, синтезу, системного підходу та експертних оцінок, що дозволило провести комплексний огляд проблематики.

Результати дослідження свідчать, що впровадження таких механізмів, як державно-приватне партнерство, внутрішні та зовнішні запозичення, міжнародні гранти й державні трансферти, значно підвищує фінансову спроможність ОМС. Це, у свою чергу, сприяє розвитку інфраструктури, покращенню доступності послуг для населення та забезпеченню сталого й збалансованого розвитку територій.

Таким чином, застосування комплексного підходу до фінансового забезпечення просторового розвитку дозволяє органам місцевого самоврядування ефективно управляти фінансовими ресурсами, реалізовувати стратегічні завдання та відповідати на сучасні виклики. Розробка й впровадження адаптивних механізмів фінансового забезпечення стане основою для сталого розвитку громад та підвищення якості життя їх мешканців.

Ключові слова: фінансове забезпечення, органи місцевого самоврядування, просторовий розвиток, фінансові інструменти, децентралізація.

FINANCIAL INSTRUMENTS FOR SPATIAL DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

The article proposes an approach to improving the financial support for the spatial development of territorial communities through the implementation of adaptive mechanisms that address modern challenges of socio-economic instability and external threats. Effective financial support is identified as a key factor influencing the ability of local self-government bodies (LSGBs) to implement long-term development projects aimed at infrastructure creation, environmental improvement, and enhancing the quality of life for residents.

The study emphasizes the importance of key financial instruments, such as public-private partnerships, grant funding, and local borrowing, which contribute to strengthening the financial sustainability of local self-governance systems. At the same time, the main challenges hindering the spatial development of communities are identified, including limited own revenues, heavy dependence on state transfers, and insufficient fiscal autonomy, which complicate the planning and implementation of strategic projects.

The research aims to develop theoretical and practical recommendations for implementing effective financial mechanisms to ensure balanced community development, even under conditions of limited financial resources. To achieve this, methods of analysis, synthesis, systems approach, and expert assessments were used, providing a comprehensive review of the issue.

The results of the study indicate that the introduction of financial mechanisms such as public-private partnerships, internal and external borrowing, international grants, and state transfers significantly enhances the financial capacity of LSGBs. This, in turn, facilitates infrastructure development, improves the accessibility of services for the population, and ensures sustainable and balanced territorial development.

Thus, adopting a comprehensive approach to financial support for spatial development enables local self-government bodies to manage financial resources effectively, implement strategic objectives, and respond to contemporary challenges. The development and implementation of adaptive financial support mechanisms will lay the foundation for sustainable community development and improve the quality of life for their residents.

Keywords: financial support, local self-government bodies, spatial development, financial instruments, decentralization.

JEL classification: H61; H79.

Постановка проблеми. Обмеженість ресурсів і фінансові виклики, що стоять перед органами місцевого самоврядування, посилюються новими умовами невизначеності. Відсутність комплексних фінансових інструментів, які б відповідали вимогам просторового розвитку та враховували сучасні ризики, ускладнює ефективне управління і обмежує можливості впровадження інфраструктурних та соціальних проєктів.

В Україні питання фінансового забезпечення просторового розвитку територій стало особливо гострим у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, введенням воєнного стану та численними руйнуваннями інфраструктури. Систематичні ворожі атаки, часті зміни умов прийняття рішень і критичний рівень невизначеності вимагають від керівників на місцевому рівні ухвалення обґрунтованих та оперативних управлінських рішень для збереження функціонування громад. Особливо зважаючи на євроінтеграційні процеси. Загалом сучасні реалії змушують ОМС працювати в умовах високих ризиків та обмежених ресурсів, що вимагає впровадження дієвих фінансових механізмів для забезпечення сталого просторового розвитку навіть в умовах кризи.

З початку децентралізації Україна акцентує увагу на сталому та збалансованому просторовому розвитку, що допомагає зменшувати різницю в якості життя між регіонами. Ключовим фактором для реалізації стратегій розвитку територій є достатня фінансова база, яка залежить як від внутрішніх ресурсів, так і від механізмів їх ефективного використання. В умовах нерівномірного фінансування регіонів і сучасних викликів війни, необхідно створити фінансові механізми, що враховують специфіку кожного регіону [1].

Сучасні трансформації свідчать про актуальність створення територіальних систем, здатних до гнучкості, адаптації до мінливих умов зовнішнього та внутрішнього середовища, спроможність забезпечити себе на основі саморозвитку [2].

Сучасні глобальні та національні виклики, включаючи військові дії, спричинили серйозні перешкоди для соціально-економічного розвитку як у регіонах, так і в державі загалом. На основі аналізу, досліджень та оцінки ситуації соціально-економічного розвитку країни визначено такі актуальні виклики розвитку країни, що потребують постійної координації регіональної політики з політикою відновлення та галузевими політиками з фокусом на територію [3]:

- збройна агресія росії, тимчасова окупація

- частини території України та втрата інституційної спроможності влади на місцевому рівні;

- збільшення кількості територій, які потребують державної підтримки;

- знищення і значні пошкодження інфраструктури та її невідповідність актуальним потребам людини, економіки та вимогам безпеки;

- різкі просторові та структурні зміни в економіці, втрата експортного потенціалу регіонів;

- втрата людського капіталу та прискорення депопуляції;

- зміна клімату та погіршення екологічної ситуації внаслідок бойових дій на території України;

- неготовність системи управління регіональним розвитком до процедур та кращих практик ЄС.

Науковці Медловська Н. та Яценко О. у своєму дослідженні акцентують увагу на тому, що існуючі механізми недостатньо ефективні для забезпечення цілей державної політики в галузі регіонального розвитку. У свою чергу, дослідники зазначають, що поєднання таких інструментів, як фінансова підтримка, децентралізація, розвиток інфраструктури, підтримка людського капіталу та міжрегіональне співробітництво, є важливими складовими для досягнення стійкого розвитку та зниження диспропорцій між регіонами [4].

Розглядаючи багатоаспектність управлінських механізмів у забезпеченні просторового розвитку, Газуда М., Ракович, С. та Сойма С. зазначають, що сучасні зміни та складні трансформації в економіці країни і регіонів вимагають нових підходів до управління просторовим розвитком. Важливо сформулювати ефективні механізми управління, що забезпечать стабільність системи з урахуванням соціально-економічних, екологічних та просторових аспектів. Такий підхід повинен базуватися на специфічних характеристиках території та підтримувати перспективні види діяльності кожної територіальної громади [5].

Окрім цього, проблеми просторового розвитку України обумовлені низкою факторів, серед яких важливу роль відіграє необхідність реалізації європейських принципів і рекомендацій. Зокрема, це положення Резолюції Європейського Парламенту щодо узгодженої політики облаштування територій [6], базові принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту [7], Резолюції Ради Європейських Співтовариств [8], а також Європейської хартії облаштування територій [9], що визначають узгоджені підходи до регіональної політики та сталого просторового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема розвитку територій є об'єктом постійної уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, оскільки умови функціонування територій постійно змінюються. Так, дослідженням питання державного регулювання просторового розвитку займалися Іванов Ю., Іванова О., Лаптев В., Медловська Н., Худавердієва В., Газуда В. Аспекти фінансового забезпечення просторового розвитку територіальних громад в умовах невизначеності були вивчені Долженком І., Тарнавським В., Сторонянською І. Питання удосконалення просторового розвитку є об'єктом численних наукових досліджень, зокрема робіт Комеліної О., Маркіної М., Петраковської О. та інших науковців, які досліджують різні аспекти просторової організації територій. Їхні праці охоплюють аналіз факторів, що впливають на розвиток територій, особливості використання ресурсів і ролі місцевих громад у забезпеченні сталого розвитку. Ці дослідження формують наукове підґрунтя для розробки нових підходів до планування та управління просторовим розвитком, зокрема через використання інноваційних інструментів і механізмів підтримки діяльності на територіальному та регіональному рівнях.

Разом з цим, попри значну увагу до питань фінансування просторового розвитку місцевого самоврядування, нагальною залишається потреба у розробці комплексних механізмів фінансового забезпечення, які б сприяли збалансованому просторовому розвитку територій. Це вимагає не лише глибокого аналізу існуючих фінансових інструментів, але й створення нових підходів, здатних ефективно враховувати специфічні потреби громад. Особливо важливим є забезпечення гнучкості фінансових механізмів, щоб вони могли адаптуватися до умов невизначеності, які супроводжують сучасне середовище.

Невирішені частини проблеми. Відкритими залишаються питання впровадження цілісного підходу до фінансового забезпечення просторового розвитку, що здатен врахувати специфічні умови воєнного стану та економічної нестабільності. Особливо важливо розробити механізми адаптації фінансових ресурсів для забезпечення рівномірного регіонального розвитку, зокрема в громадах з різним рівнем соціально-економічного розвитку, що зіткнулися з труднощами через руйнування інфраструктури та нестачу інвестицій.

Недостатнє фінансове забезпечення ОМС є однією із ключових проблем у досягненні збалансованого просторового розвитку. Проблеми можна умовно поділити на такі основні аспекти:

- **Нестабільність доходів місцевих бюджетів.** Залежність від державних субвенцій та трансфертів обмежує фінансову автономію ОМС, що заважає ефективно планувати довгострокові проекти.
- **Обмеженість власних доходів.** У багатьох регіонах місцеві податки і збори є недостатніми для реалізації великих інфраструктурних проектів.
- **Незадовільний рівень інвестицій.** Через нестабільне фінансування та низьку інвестиційну привабливість багато проектів є нереалізованими.
- **Невідповідність повноважень і фінансових**

можливостей. ОМС часто отримують додаткові повноваження без належного фінансового забезпечення, що створює додаткове навантаження на місцеві бюджети.

Метою статті є розробка нових підходів до фінансування та впровадження інструментів, що підвищують фінансову стабільність і здатність до адаптації в умовах кризових ситуацій в галузі просторового розвитку для оптимізації фінансових механізмів для забезпечення просторового розвитку місцевого самоврядування.

Завдання включають дослідження основних викликів у фінансовому забезпеченні просторового розвитку, оцінку ефективності існуючих механізмів та розробку рекомендацій щодо покращення управління фінансовими ресурсами, що можуть бути спрямовані на просторовий розвиток територіальних громад.

Об'єктом дослідження є фінансові процеси в управлінні просторовим розвитком, а предметом – механізми та інструменти фінансування просторового розвитку в територіальних громадах.

Для дослідження застосовано методи аналізу та синтезу, системний підхід і метод експертних оцінок. Поєднання зазначених методів забезпечило всебічний підхід до дослідження. Завдяки цьому вдалося оцінити ефективність різних фінансових механізмів, врахувати актуальні аспекти та визначити рекомендації для практичного використання.

Новизна дослідження полягає у системному підході до розробки механізмів фінансового забезпечення просторового розвитку, що враховує сучасні виклики, такі як економічна нестабільність, політична невизначеність та наслідки військових дій. Вперше запропоновано інтеграцію інструментів фінансування, яка орієнтована на забезпечення сталого розвитку громад.

Результати дослідження можуть бути корисними для органів місцевого самоврядування у плануванні, залученні додаткових ресурсів та підвищенні фінансової спроможності громад для реалізації стратегічних проектів просторового розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Органи місцевого самоврядування відповідають за управління територіями, враховуючи економічні, соціальні та екологічні аспекти. Вони забезпечують належний рівень життя мешканців, розвивають інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я та інші важливі сфери. У цьому контексті важливим є розуміння концепції збалансованого просторового розвитку, яка передбачає рівномірний розподіл ресурсів і можливостей між різними територіями, з урахуванням їхніх специфічних потреб і потенціалу.

Основним інструментом для реалізації повноважень органів місцевого самоврядування є фінансові ресурси. Вони можуть включати надходження від місцевих податків і зборів, трансферти з державного бюджету, гранти та інші джерела фінансування. Недостатність фінансування є основною перешкодою для розвитку багатьох регіонів, оскільки обмежує можливість реалізації стратегічних планів та проектів, які сприяють просторовому розвитку. Дослідження показують, що органи місцевого самоврядування з належним

фінансовим забезпеченням здатні краще планувати розвиток територій і залучати інвестиції.

Фінансове забезпечення дозволяє реалізовувати інфраструктурні проекти, що сприяють збалансованому розвитку. Наприклад, модернізація транспортної інфраструктури, розвиток комунальних послуг та житлового будівництва є ключовими факторами покращення якості життя мешканців. Завдяки належному фінансуванню органи місцевого самоврядування можуть планувати розвиток територій з урахуванням потреб як сільських, так і міських регіонів, забезпечуючи рівномірний доступ до послуг і ресурсів.

Держава, в особі виконавчих органів влади, здійснює державне регулювання просторового розвитку територіальних громад через фінансову, організаційну, інформаційну й методичну підтримку та стимулювання саморозвитку громад. Просторовий розвиток при цьому має забезпечити формування геопростору громади, при якому можуть бути використані всі конкурентні переваги території для формування самодостатності територіальної громади та забезпечення гідного рівня життя населення громади [10].

Для розвитку тилових громад і регіонів в умовах війни необхідно враховувати нові виклики та можливості: зростання мобільності на ринку праці завдяки припливу внутрішньо переміщених осіб (ВПО); диверсифікацію економіки через релокацію підприємств; розширення міжнародних контактів та доступу до європейських ринків, а в перспективі – нагоди залучення до європейських програм та передвступних фондів ЄС. А також появу додаткового попиту, пов'язаного з оборонними, гуманітарними та відбудовними потребами.

Для досягнення збалансованого просторового розвитку необхідно застосовувати різні фінансові інструменти та механізми. Основні шляхи вирішення зазначених проблеми фінансового забезпечення відповідних повноважень ОМС включають:

1. *Збільшення фіскальної автономії.* Надання ОМС повноважень у сфері адміністрування місцевих податків і зборів, зменшення обмежень щодо використання бюджетних коштів місцевим самоврядуванням, зниження залежності від трансфертів з державного бюджету дозволить збільшити обсяги власних доходів і забезпечити стабільність фінансування. Це надасть змогу ОМС самостійно планувати та використовувати належний обсяг коштів для просторового розвитку, що сприяє більш ефективному управлінню ресурсами. Завдяки власним фінансовим джерелам ОМС можуть ініціювати інфраструктурні проекти, розробляти комплексні плани просторового розвитку території територіальної громади, поліпшувати місцеву екологію та інфраструктуру.

Варто зауважити, що у Європі просторове планування є важливою частиною економічної стратегії, спрямованою на оптимальне використання ресурсів та розвиток регіонів. Іспанія, Франція та Італія мають високий рівень територіальної автономії, що дозволяє створювати індивідуальні плани розвитку для регіонів і громад, формуючи зони зосередження економічного росту (Мадрид, Каталонія, Париж). У Північній Європі

(Фінляндія, Швеція, Велика Британія) акцент робиться на комфорт проживання, вирішенні регіональних проблем та підтримці міського середовища. Просторове планування регулюється Європейською хартією, яка інтегрує соціальну, економічну й екологічну політики. Спільною для усіх країн рисою є створення генеральних планів пріоритетних 18 ліній використання ресурсів, де головну роль відіграють місцеві органи влади, а центральні – виконують роль фінансової підтримки [11].

Разом з цим, управління розвитком громади потребує інтеграції інтересів різних зацікавлених сторін, які діють на основі пріоритетів просторового розвитку та узгоджених цілей держави, регіону, громади. Основою управління громадою є реалізація місцевої фінансово-економічної політики, що відображає державну стратегію. Для цього необхідно делегувати відповідальність за розвиток, розширити автономію у виконанні стратегічних документів та застосовувати інструменти фінансово-економічного стимулювання [12].

2. *Міжнародні гранти.* З початком повномасштабного вторгнення росії Україна зіткнулася з новими викликами, які суттєво вплинули на соціально-економічний розвиток регіонів та громад. Ці обставини вимагають перегляду підходів до управління й стратегічного планування, яких не було до 2022 року.

В умовах обмежених ресурсів і викликів, спричинених війною, територіальним громадам України доцільно шукать шляхи забезпечення стійкого просторового розвитку через міжнародну грантову підтримку.

У такій ситуації надзвичайно важливо використовувати можливості залучення міжнародних грантів, а також місцевих внутрішніх і зовнішніх запозичень. Це дозволить ОМС отримати додаткові ресурси для інвестицій у просторовий розвиток і забезпечити сталість розвитку територій, навіть за умов обмежених бюджетних можливостей.

Активне залучення грантового фінансування, особливо від міжнародних організацій, може сприяти розвитку стратегічно важливих проектів, таких як модернізація інфраструктури, розвиток екологічних ініціатив та інновацій.

Міжнародні донори, як-от USAID, Німецький фонд Маршалла, Фонд розвитку демократії, Швейцарська співпраця Helvetas, Програма ЄС «Креативна Європа», та інші, пропонують значний спектр можливостей для фінансування інфраструктурних, соціальних та екологічних ініціатив, спрямованих на сталий розвиток громад. Це забезпечує громадам інструменти для реалізації проектів в умовах фінансових обмежень, особливо коли національний бюджет спрямований на оборонні та соціальні витрати.

Для стимулювання просторового розвитку територій з особливими умовами необхідно розвивати грантові програми, що підтримують підприємницький сектор і підвищують життєздатність регіонів. До таких територій належать прикордонні з РФ та Білоруссю, які страждають через безпекові виклики, що призводить до відтоку бізнесу та робочої сили. Це також актуально для всіх прикордонних, сільських, гірських і

постпромислових територій, де безпекові, природні та демографічні обмеження стримують економічну активність.

Для відбору проектів та програм просторового розвитку доцільно використати Порядок оцінки проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від ЄС, який затверджений наказом Міністерства № 121 від 18.05.2017 [13].

Грантова підтримка також сприяє створенню важливої інфраструктури для просторового розвитку, такої як житло для молоді та необхідних фахівців, бізнес-центри та коворкінги, що посилюють соціально-економічний потенціал регіону. Розвиток цифрової, соціальної та рекреаційної інфраструктури, яка охоплює простори для молоді та дітей, сприяє формуванню сприятливого середовища для підприємницької активності та покращує якість життя мешканців. Завдяки міжнародним грантам громади зможуть ефективніше використовувати свій просторовий потенціал, забезпечуючи розвиток і економічну інтеграцію [14].

Водночас, залучення грантових коштів вимагає здатності ефективно управляти проектами, відповідати на вимоги донорів і забезпечувати прозорість використання коштів. Однак залучення грантів дозволяє зменшити навантаження на місцеві бюджети, а також сприяє створенню партнерств, що підвищує інвестиційну привабливість і розширює можливості для розвитку в довгостроковій перспективі. Залучення грантів забезпечує громадам ресурси для реалізації ключових проектів, які сприяють сталому просторовому розвитку та підтримують соціальну і економічну стабільність на місцях.

Громади України стикаються зі значними викликами у забезпеченні просторового розвитку, зважаючи на обмеженість бюджетів через воєнний стан та економічні труднощі. Залучення міжнародних грантів стало одним з ефективних інструментів для реалізації таких проектів. Міжнародні донори, зокрема програми USAID, фонди ЄС, Helvetas та інші, пропонують підтримку для розбудови інфраструктури, підвищення енергоефективності, розвитку громадських просторів і рішень, орієнтованих на довгостроковий вплив.

Просторовий розвиток громад охоплює проекти, спрямовані на покращення міської інфраструктури, розвиток житлового фонду, розширення транспортної мережі, впровадження відновлюваних джерел енергії та заходи для запобігання змінам клімату. Ці ініціативи дозволяють громадам не тільки покращувати фізичну інфраструктуру, але й створювати екологічно стійке середовище, що є особливо актуальним у період відбудови. Грантова підтримка також допомагає впроваджувати сучасні технології в управління простором, що підвищує ефективність використання ресурсів та сприяє інтегрованому розвитку.

Залучення грантів для просторового розвитку дає громадам можливість не лише розвивати матеріальну базу, але й забезпечувати соціальну згуртованість і покращувати якість життя мешканців. Завдяки підтримці міжнародних донорів громади можуть реалізувати

проекти, які без додаткового фінансування залишалися б поза увагою. Це сприяє гармонійному зростанню територій, формуванню стійких громад та закладає основи для економічного відновлення.

3. *Державні трансферти.* Трансферти з державного бюджету є важливим інструментом підтримки громад і регіонів, оскільки вони сприяють вирівнюванню соціально-економічного розвитку, компенсуючи різницю у фінансових можливостях окремих територій. Одним із основних механізмів таких трансфертів є субвенція на соціально-економічний розвиток для розв'язання нагальних питань розвитку інфраструктури, оновлення житлово-комунального господарства, ремонту освітніх і медичних закладів. Цей вид субвенції часто націлений на проекти, що мають безпосередній соціально-економічний вплив, але не завжди враховує особливості просторового розвитку та регіональні дисбаланси. Інший вагомий механізм підтримки – Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), який спрямований на підтримку інфраструктурних проектів, зокрема, розвитку транспортної інфраструктури та модернізації об'єктів критичної інфраструктури. ДФРР та зазначена субвенція функціонують на конкурсній основі, забезпечуючи конкуренцію між громадами та стимулюючи їх до пошуку інноваційних підходів у проектній діяльності. Ці механізми, хоча і сприяють економічному розвитку, не завжди фокусуються на просторовому аспекті, який включає специфічні територіальні виклики, потреби планування та раціонального використання простору.

До того ж, з початком воєнних дій майже всі види державної підтримки для територіальних громад, зокрема субвенції на соціально-економічний розвиток та фінансування Державного фонду регіонального розвитку, були скорочені. Це було здійснено рішенням Уряду відповідно до абзацу другого підпункту 2 пункту 22 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу. Згідно з цією нормою, Кабінет Міністрів України має право ухвалювати рішення про скорочення видатків державного бюджету з подальшим спрямуванням вивільнених коштів до резервного фонду державного бюджету [15].

Такий крок був необхідним для забезпечення невідкладних потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів та державних структур, які залучені до захисту держави, її кордонів та відсічі збройної агресії. У зв'язку з цим, кошти на регіональний розвиток та розбудову інфраструктури громад, були спрямовані на першочергові безпекові потреби.

Загалом, враховуючи сучасні виклики просторового розвитку, пропонується запровадити нову субвенцію, що була б орієнтована виключно на потреби просторового розвитку територіальних громад та регіонів. Така субвенція дозволила б забезпечити цільове фінансування проектів, пов'язаних із просторовою організацією територій, розвитком громадських просторів, раціональним використанням земельних ресурсів, створенням інфраструктури для покращення якості життя населення та посиленням екологічної стійкості. Новий

механізм сприяв би підвищенню інвестиційної привабливості регіонів та створенню умов для сталого розвитку місцевих громад.

Для забезпечення справедливого та ефективного розподілу цієї субвенції доцільно запровадити чіткі критерії, орієнтовані на специфічні потреби та рівень розвитку кожної громади. Основними критеріями можуть виступити:

- рівень соціально-економічного розвитку громади, що враховує показники доходів на душу населення (співвідношення обсягу доходів загального фонду без урахування трансфертів із кількістю мешканців відповідної громади, у гривнях), рівня дотаційності (співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів загального фонду бюджету громади з дотаціями, але без урахування субвенцій з державного бюджету, у відсотках), видатки на культуру, фізкультуру і спорт в розрахунку на 1 мешканця (співвідношення обсягу видатків загального фонду на культуру, фізкультуру і спорт із кількістю мешканців відповідної громади, у гривнях);
- наявність об'єктивних обмежень для розвитку території, зокрема природних або безпекових факторів (наприклад, для прикордонних чи екологічно вразливих територій);
- рівень забезпеченості громади інфраструктурними об'єктами, такими як дороги, мережі водопостачання, громадські простори тощо.

Ці критерії дадуть змогу спрямувати кошти на громади, які мають найбільші просторові потреби, водночас підтримуючи території з потенціалом для сталого зростання.

Нова субвенція дозволила б підвищити ефективність використання територіальних ресурсів, зменшити регіональні дисбаланси та забезпечити довготривалу підтримку просторового розвитку в Україні.

4. *Державно-приватне партнерство (ДПП).* Використання механізмів ДПП дозволяє залучати приватні інвестиції для реалізації великих інфраструктурних проєктів, знижуючи при цьому фінансове навантаження на місцеві бюджети. Такий підхід сприяє збалансованому розвитку, оскільки залучає додаткові ресурси в економіку територій.

Сучасна система державного регулювання регіонального розвитку в Україні сформувалася на основі багаторічного вітчизняного досвіду, який розвивається з вимогами принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту. Тому як перспективний інструмент розвитку територій повинен стати механізм ДПП, легітимізований Законом України «Про державно-приватне партнерство» [16].

Для успішної реалізації політики регіонального розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіонів необхідно активно залучати механізм ДПП під час здійснення інвестиційних проєктів, орієнтованих на розвиток територій. У межах формування регіональних стратегій розвитку та відповідних планів заходів доцільно передбачати конкретні проєкти, що реалізуватимуться через ДПП. Такий підхід дозволяє залучати приватний капітал до фінансування важливих

інфраструктурних проєктів, які мають стратегічне значення для соціально-економічного зростання регіонів. Доцільно використовувати інформаційно-комунікаційні заходи, консультаційну підтримку, юридичну експертизу та підготовку до реалізації проєктів. На сьогодні ці функції можуть виконувати спеціальні регіональні органи, зокрема Проєктний офіс з розвитку державно-приватного партнерства при Мінрозвитку.

Важливим елементом успішного функціонування ДПП є обов'язковий моніторинг для оцінки результативності кожного проєкту, а також виявлення можливостей для підвищення ефективності ДПП як інструменту регіонального розвитку. Завдяки моніторингу забезпечується контроль за досягненням цільових показників та вчасним виконанням зобов'язань обох сторін. Це сприятиме подальшому розширенню сфер застосування ДПП як перспективного інструменту регіонального розвитку та зміцненню взаємодії між державним і приватним секторами для забезпечення сталого розвитку регіонів [17].

Галина Возняк у своїй статті обґрунтовує, що ДПП може виступати альтернативним інструментом бюджетному фінансуванню для просторового розвитку. Авторка доводить, що ДПП має потенціал не лише зменшити фінансове навантаження на державний та місцеві бюджети, але й прискорити реалізацію проєктів завдяки залученню приватного капіталу. Науковиця вказує, що використання ДПП в будівництві житла дозволяє розподілити ризики та обов'язки між державою та інвесторами, що підвищує ефективність проєктів. ДПП стає не просто джерелом фінансування, а комплексним підходом до розвитку інфраструктури, забезпечуючи більше людей необхідними послугами у стислі терміни та з меншою залежністю від бюджетних коштів [18].

Таким чином, ДПП є важливим інструментом для реалізації різних напрямів просторового розвитку в Україні. Держава та громади отримують доступ до приватних інвестицій, що дозволяє ефективно використовувати ресурси для стратегічних проєктів, які в іншому разі потребували б значного бюджетного фінансування.

Водночас, успішна реалізація проєктів ДПП потребує належної підтримки, чітких стратегій і державного моніторингу для забезпечення прозорості та досягнення цільових результатів. ДПП може стати ключовим елементом сталого розвитку українських регіонів, забезпечуючи модернізацію інфраструктури, покращення якості життя населення та збалансоване використання ресурсів.

5. *Місцеві внутрішні і зовнішні запозичення.* Органам місцевого самоврядування (ОМС) надзвичайно складно залучати кошти для просторового розвитку в умовах сучасної економічної ситуації. Через воєнні дії значна частина бюджетних видатків спрямовується на підтримку внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що потребують житла, соціальних послуг і допомоги, а також на фінансування діяльності територіальної оборони та забезпечення необхідних потреб ЗСУ. Ці витрати є пріоритетними, оскільки безпека і соціальна стабільність залишаються головними завданнями для

більшості громад.

У результаті, ОМС відчувають дефіцит коштів, необхідних для реалізації довгострокових проєктів просторового розвитку, таких як інфраструктурні проєкти, розвиток комунальної інфраструктури, покращення житлових умов тощо. Фінансова підтримка на ці напрямки стає другорядною, що негативно впливає на можливості планування сталого розвитку територій. Брак додаткових джерел фінансування ускладнює здатність громад підтримувати гармонійний і збалансований розвиток у довгостроковій перспективі.

Так, низка авторів розглядають різноманітні механізми залучення кредитних фінансових джерел з метою належного виконання повноважень місцевого самоврядування, зокрема, Л. Бенюк розглядає місцеві запозичення як важливий інструмент розбудови інфраструктури територіальних громад та зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів [19, с. 51]. Однак варто зауважити, що можливість здійснення місцевих запозичень та надавати місцеві гарантії у сіл та селищ з'явилися лише з 19 листопада 2023 року [20].

Місцеві запозичення дозволяють залучати додаткові ресурси для фінансування довгострокових проєктів. Це один із перспективних інструментів для розвитку інфраструктури та інших стратегічних об'єктів на місцевому рівні.

Водночас, фінансист О. Михайлик [21] у своїй статті аналізує позитивні й негативні наслідки співпраці з міжнародними фінансово-кредитними організаціями. Серед позитивних результатів цієї співпраці він відзначає підвищення конкурентоспроможності економіки, сприяння удосконаленню банківської й грошово-кредитної системи, покращення кредитного рейтингу. Це допомагає стабілізувати соціально-економічну ситуацію та сприяє покращенню інвестиційного клімату, що важливо для розвитку економіки.

Однак серед негативних аспектів автор виділяє формування залежності від зовнішніх ресурсів, зростання боргу, проблему обслуговування боргу, яка дедалі більше перетворюється на проблему запозичень. Водночас, за умови чіткого прозорого спрямування зовнішніх запозичень на просторовий розвиток, міжнародне фінансування може стати потужним інструментом регіонального оновлення. Направлення кредитних коштів на цільове покращення транспортної та комунальної інфраструктури, будівництво нових громадських просторів, розвиток житлових та соціальних об'єктів може створити умови для гармонійного територіального розвитку, стимулювати місцеву економіку, залучити нових інвесторів та підвищити якість життя мешканців.

Разом з цим, Клиновий Д. та Петровська І. дуже влучно роблять акцент на застосуванні форсайт технології в просторовому плануванні, зокрема з позиції фінансового планування. Так зазначені дослідники зауважують, що форсайт-проєктування є привабливим інструментом тому, що воно орієнтоване, по-перше: на визначення можливих альтернатив використання з однієї сторони – природних, а з іншої сторони – фінансових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні

території у господарській діяльності, а по-друге: на вибір найкращих з них, з позицій доходності. Науковці зазначають, що для реалізації форсайт-проєкту необхідно створити фонд сталого розвитку території, який наповнюватиметься з рентних доходів від використання природних ресурсів через цільові фіскальні механізми [22].

Окремо варто зупинитись на впливові фінансового забезпечення повноважень ОМС на збалансований просторовий розвиток територій. Фінансове забезпечення ОМС є ключовим фактором, що безпосередньо впливає на збалансований розвиток територій. Стабільне фінансування дозволяє реалізовувати проєкти, які сприяють покращенню якості життя населення, розвитку інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та інших критично важливих сфер. Достатність ресурсів забезпечує рівномірний доступ до соціальних та інфраструктурних послуг як у міських, так і в сільських районах, зменшуючи дисбаланси та підвищуючи загальний рівень соціальної справедливості. Фінансові ресурси також сприяють реалізації інноваційних проєктів, які можуть мати довгостроковий позитивний ефект на соціально-економічний розвиток регіонів, підвищуючи конкурентоспроможність та привабливість для інвестицій.

Наразі ОМС стикаються з низкою викликів, пов'язаних із недостатнім фінансовим забезпеченням, яке ускладнює досягнення збалансованого просторового розвитку. Основними проблемами є нестабільність надходжень до місцевих бюджетів, залежність від державних трансфертів, обмеженість інвестиційних ресурсів та недостатня здатність залучити зовнішнє фінансування. Це обмежує можливості в реалізації довгострокових стратегій сталого розвитку, спрямованих на економічне зростання та підвищення добробуту населення. Водночас існують перспективи для покращення фінансової автономії ОМС. Це можливо через реформування системи міжбюджетних відносин, розвиток місцевих податків і зборів, а також активізацію співпраці з приватним сектором у рамках державно-приватного партнерства. Інституційна спроможність і зміцнення фінансової незалежності ОМС дозволять розширити можливості залучення додаткових ресурсів, включно з приватними інвестиціями, що сприятиме розвитку територій.

Висновки. Ефективне фінансове забезпечення є ключовою умовою для формування збалансованого просторового розвитку територій. Використання різних фінансових інструментів, зокрема, таких як місцеві запозичення, передбачення окремої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на просторовий розвиток, державно-приватне партнерство та грантове фінансування, може значно підвищити спроможність ОМС у реалізації своїх повноважень і програм сталого розвитку. Для гармонійного розвитку територій, покращення якості життя населення та забезпечення стабільності місцевої економіки необхідно шукати нові підходи до управління фінансами на місцевому рівні та вчитись їх поєднувати. Вирішення проблем фінансового забезпечення ОМС дозволить планувати та реалізовувати стратегії розвитку територій з

урахуванням їхніх особливостей і потреб, що сприятиме загальній стабільності та економічному зростанню в Україні.

Зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування є особливо актуальним завданням в умовах децентралізації та зростаючого попиту на локальні ініціативи. Фінансова автономія дає громадам змогу не тільки більш ефективно використовувати свої ресурси, але й залучати додаткове фінансування з різних джерел. Це відкриває нові можливості для розвитку інфраструктури, запровадження інноваційних рішень та покращення умов життя на місцях, що є запорукою сталого просторового розвитку. Акцент на регіональних пріоритетах дозволить кожній громаді краще

використовувати свій потенціал і зміцнити економічну базу.

Крім того, у майбутньому важливо посилити механізми державного регулювання та стимулювання приватного сектору до участі в проєктах місцевого розвитку. Це дозволить не лише залучити додаткові інвестиції, але й забезпечити передачу сучасних технологій, знань та управлінських практик на місцевий рівень, що позитивно позначиться на якості проєктів. Такий підхід сприятиме інтеграції місцевих громад у національні та міжнародні економічні процеси, забезпечуючи конкурентоспроможний і стійкий розвиток регіонів та територіальних громад у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Придко, Р.О. (2024). Основи фінансового забезпечення розвитку регіонів та громад: теоретичний аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка», № 1(63). С. 136-142. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).136-142](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).136-142).
2. Іванов, Ю., & Іванова, О. (2022). Концептуальні засади державного регулювання просторового розвитку територіальних громад. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України, № 26. С. 41-54. DOI: <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2021.26.041>.
3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
4. Медловська, Н., & Яценко, О. (2023). Теоретичні підходи до обґрунтування змісту механізмів державного управління стійким регіональним розвитком в Україні. Наукові перспективи, № 10(40). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-185-199](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-185-199).
5. Газуда, М.В., Ракович, С.С., & Сойма, С.Ю. (2020). Багатоаспектність управлінських механізмів у забезпеченні просторового розвитку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка», № 1(55). С. 69-74.
6. Резолюція Європейського Парламенту з узгодженої політики облаштування територій від 26 жовтня 1999 року: Офіційний сайт Європейського Союзу. 1999. URL: https://european-union.europa.eu/index_en.
7. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту : 12-а Сесія Європейської конференції міністрів, відповідальних за регіональне планування. Ганновер, 2020. 40 с.
8. European regional planning concept. European regional planning: study series. Round table: report of the first round table. Strasburg, 1979. Pp. 84. URL: https://european-union.europa.eu/index_en.
9. Європейська Хартія облаштування (планування) територій від 20.05.1985 р.: Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: https://european-union.europa.eu/index_en.
10. Іванов, Ю., & Іванова, О. (2022). Концептуальні засади державного регулювання просторового розвитку територіальних громад. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України, № 26. Рр. 41-54.
11. Голуб, Г.С., & Погребський, Т.Г. (2024). Просторове планування розвитку територіальних громад: метод. рекомендації. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 34 с.
12. Жаліло, Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. (2019). Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналіт. доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. 115 с.
13. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 18.05.2017 № 121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-17#Text>.
14. Сторонянська І.З., Нестор О.Ю. (2023). Напрями стимулювання підприємницької активності в умовах сучасних викликів: територіальний контекст. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. праць, Вип. 3(161). С. 10-15. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-3-2>.
15. Питання надання у 2022 році застрахованим особам одноразової матеріальної допомоги у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), робота (економічна діяльність) яких тимчасово зупинена внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні. Постанова КМУ від 04.03.2022 р. № 199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2022-п#Text>.
16. Калужная Т. (2013). Державно-приватне партнерство у програмах у програмах просторового розвитку. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студ., аспір. та молодих учених.
17. Круглов, В.В., & Стадник, В.В. (2017). Державно-приватне партнерство як інструмент регіонального розвитку. Теорія та практика державного управління, № 2. С. 78-84.
18. Возняк, Г.В., & Коваль, В.М. (2019). Бюджетна підтримка будівництва доступного житла для населення

в умовах децентралізації. Bulletin of Sumy National Agrarian University, № 1(79). С. 67-70.

19. Бенювська, Л. (2022). Місцеві запозичення як інструмент розвитку територіальних громад. Світ фінансів, No. 1(70). С. 49-60.
20. Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України. Закон України 3428-IX від 08.11.2023 року. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-IX#Text>.
21. Михайлик, О.М. (2015). Особливості міжнародного кредитування: МВФ та МБПР. Ефективна економіка: електрон. журнал, № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3962>.
22. Клиновий Д.В., Петровська І.О. (2022). Організаційні формати фінансового забезпечення форсайт-проектів сталого розвитку територій. Географія та туризм: Матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції Харківського нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди, С. 55-65.

References:

1. Prydko, R.O. (2024). *Osnovy finansovoho zabezpechennia rozvytku rehioniv ta hromad: teoretychnyi aspekt* [Fundamentals of financial support for regional and community development: theoretical aspect]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Seriya "Ekonomika"*, No. 1(63). Pp. 136–142. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).136-142](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).136-142). [in Ukrainian].
2. Ivanov, Yu., & Ivanova, O. (2022). *Kontseptualni zasady derzhavnoho rehulivannia prostorovoho rozvytku terytorialnykh hromad* [Conceptual principles of state regulation of spatial development of territorial communities]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, 26, Pp. 41–54. DOI: <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2021.26.041>. [in Ukrainian].
3. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky* [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021–2027] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020, August 5). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
4. Medlovskaya, N., & Yatsenko, O. (2023). *Teoretychni pidkhody do obgruntuvannia zmistu mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia stiikym rehionalnym rozvytkom v Ukraini* [Theoretical approaches to substantiating the content of mechanisms of state management of sustainable regional development in Ukraine]. *Naukovi perspektyvy*, No. 10(40). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-185-199](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-185-199). [in Ukrainian].
5. Gazuda, M.V., Rakovych, S.S., & Soima, S.Yu. (2020). *Bahatoaspektnist upravlynskykh mekhanizmiv u zabezpechenni prostorovoho rozvytku* [Multifaceted nature of management mechanisms in ensuring spatial development]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Seriya «Ekonomika»*, No. 1(55). Pp. 69–74. [in Ukrainian].
6. Resolution of the European Parliament on a coordinated spatial planning policy (1999, October 26). Official website of the European Union. Retrieved from: https://european-union.europa.eu/index_en. [in Ukrainian].
7. *Kerivni pryntsyipy staloho prostorovoho rozvytku Yevropeiskoho kontyentu* [Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent]: 12th Session of the European Conference of Ministers Responsible for Regional Planning, Hannover, 2020. 40 p. [in Ukrainian].
8. European regional planning concept. European regional planning: study series. Round table: report of the first round table, Strasbourg, 1979. p. 84. Retrieved from: https://european-union.europa.eu/index_en. [in English].
9. European Charter of Territorial Planning (1985, May 20). Official website of the European Union. Retrieved from: https://european-union.europa.eu/index_en.
10. Ivanov, Yu., & Ivanova, O. (2022). *Kontseptualni zasady derzhavnoho rehulivannia prostorovoho rozvytku terytorialnykh hromad* [Conceptual principles of state regulation of spatial development of territorial communities]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, No. 26. Pp. 41–54. [in Ukrainian].
11. Holub, H.S., & Pohrebskyi, T.H. (2024). *Prostrove planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad* [Spatial planning of territorial community development]. method. recommendations. [in Ukrainian].
12. Zhalilo, Ya.A., & Dvihun, A.O. (2019). *Detsentralizatsiia vlady: poriadok denniy na serednostrokovu perspektyvu* [Decentralization of power: agenda for the medium term]. *Natsionalnyi Instytut Stratehichnykh Doslidzhen*. [in Ukrainian].
13. *Nakaz Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy* [Order of the Ministry of Regional Development, Construction, and Housing and Communal Services of Ukraine] (2017, May 18). Nakaz No. 121. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-17#Text>. [in Ukrainian].
14. Storonianska, I.Z., & Nestor, O.Yu. (2023). *Napryamy stymulivannia pidpriemnytskoi aktyvnosti v umovakh suchasnykh vyklykiv: terytorialnyi kontekst* [Directions of stimulating entrepreneurial activity in the context of modern challenges: territorial context]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, No. 3(161). Pp. 10–15. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-3-2>. [in Ukrainian].
15. *Pytannia nadannia u 2022 rotsi zastrakhovanyim osobam odnorazovoi materialnoi dopomohy u zviazku iz vtratoiu chastyny zarobitnoi platy (dokhodu), robota (ekonomichna diialnist) yakych tymchasovo zupynena vnaslidok*

provedennia boiovykh dii pid chas voiennoho stanu v Ukraini [In 2022, food grants to insured persons will include one-time financial assistance in connection with the wasted part of wages (income), work (economic activity) which is time-to-hour due to the conduct of combat operations at the hour of war in Ukraine]. Resolution of the Cabinet of Ministers dated 04 February 2022 No. 199. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2022-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

16. Kalyuzhna, T. (2013). Derzhavno-privatne partnerstvo u prohramakh prostorovoho rozvytku [Public-private partnership in spatial development programs]. Materials of the International Scien. and Pract. Internet Conference of Students, Postgraduate Students and Young Scientists. [in Ukrainian].

17. Kruhlo, V.V., & Stadnyk, V.V. (2017). Derzhavno-privatne partnerstvo yak instrument rehionalnoho rozvytku [Public-private partnership as a tool for regional development]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, No. 2. Pp. 78–84. [in Ukrainian].

18. Vozniak, H.V., & Koval, V.M. (2019). Biudzhethna pidtrymka budivnytstva dostupnoho zhytla dlia naselennia v umovakh detsentralizatsii [Budgetary support for affordable housing construction under decentralization conditions]. Bulletin of Sumy National Agrarian University, No. 1(79). Pp. 67–70. [in Ukrainian].

19. Benovska, L. (2022). Mistsevi zapozychennia yak instrument rozvytku terytorialnykh hromad [Local borrowings as a tool for the development of territorial communities]. World of Finance, No. 1(70). Pp. 49–60. [in Ukrainian].

20. Pro vnesennia zmin do rozdil VI Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo zabezpechennia pidtrymky oboronozdatsnosti derzhavy ta rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy [On amendments to Section VI of the Budget Code of Ukraine regarding the provision of support for the state's defense capability and the development of the defense-industrial complex of Ukraine]. Zakon Ukrainy, No. 3428-IX (2023). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-IX#Text>. [in Ukrainian].

21. Mikhailyk, O.M. (2015). Osoblyvosti mizhnarodnoho kredytuvannia: MVF ta MBRR [Features of international lending: IMF and IBRD]. Efektyvna ekonomika, No. 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3962>. [in Ukrainian].

22. Klynovy, D.V., & Petrovska, I.O. (2022). Orhanizatsiini formaty finansovoho zabezpechennia forsait-proektiv staloho rozvytku terytorii [Organizational formats of financial support for foresight projects for sustainable territorial development]. Materials of the V All-Ukrainian Scien. and Pract. Internet Conference of the Kharkiv Nat. Ped. University. No. 256. Pp. 55–65. [in Ukrainian].